

КУЛЬТУРНЕ ДОЗВІЛЛЯ ЯК ЧИННИК ДУХОВНОГО РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ

В умовах духовного занепаду і руйнації моралі суспільства, що набули сьогодні планетарного значення, актуально постало питання пошуку шляхів подолання моральної кризи суспільства. Це спонукає глибоко замислитися над витоками нашої культури, звернутися до джерел духовної спадщини нашого народу.

Ми є живими свідками масової переорієнтації свідомості мільйонів людей на світоглядні та морально-етичні цінності, надбані людством, які до сьогодні не знаходили свого місця в житті суспільства і заперечувалися загально обов'язковою ідеологією. Проте в умовах вільного вибору надзвичайно важливим є правильне спрямування діяльності особистості в обраному нею напрямі, який сприяв би її розвитку, піднесенню її духовності.

Майбутнє України значною мірою залежить від рівня духовності сучасної молоді, від багатства її особистісного потенціалу і готовності розпочати розв'язання соціально-культурних проблем суспільства. Значні соціально-культурні та соціально-педагогічні ресурси у формуванні громадянина, особистості й характерологічних якостей юнацтва закладено в дозвіллевій сфері, яка є домінуючим елементом молодіжної субкультури. Соціально-педагогічна цінність дозвіллевої діяльності визначається здатністю особистості до саморегуляції цієї діяльності.

Проблеми гармонійного культурно-духовного розвитку молодого покоління за всіх часів привертала увагу вчених різних галузей гуманітарних наук: філософів, соціологів, психологів, культурологів і, звісно, педагогів.

Саме з професійною, науково-теоретичною та практичною (навчальною, виховною, організаційною) діяльністю педагогів суспільство завжди пов'язувало свої головні надії на забезпечення відтворення та зміцнення соціальних культурно-духовних цінностей у свідомості, почуттях та різноманітній діяльності, формах поведінки дітей, підлітків, юнацтва, молоді.

Саморозвиток особистості, оволодіння нею надбаннями культури і створення культурних цінностей – все це пов'язано безпосередньо з вільним часом. Дозвілля – сфера пошуку сенсу життя. Те, чого людина не досягла в основній діяльності, вона прагне віднайти і компенсувати на дозвіллі різними засобами й через різні форми.

Примітно, що саме у феномені вільного часу і мислителі далекого минулого, і сучасні дослідники бачать той потенціал для особистісного культурно-духовного та фізичного розвитку, соціалізації та творчої самореалізації людини, якого немає у часі, що витрачається на виконання будь-яких обов'язкових життєво забезпечуючих діяльностей, у тому числі таких, як освіта, професійна праця тощо.

Слід підкреслити, що сучасні дослідники прагнуть до більш чіткого розрізнення понять вільного часу взагалі та тієї його частини, що є суто дозвіллям, а у просторі останнього – до визначення поняття культурного дозвілля і його значення для особистісно соціального розвитку людини.

Починаючи з середини ХХ ст. методологічні та теоретичні аспекти вільного часу в контексті одного з важливих чинників формування духовного світу особистості активно розроблялися багатьма вченими – представниками трьох основних шкіл: Петербурзької, Московської та Київської – М. А. Аріарським, В. А. Артемовим, Д. І. Генкіним, Л. А. Гордоном, В. А. Грушиним, Г. Е. Зборовським, Г. М. Загадарчук, Г. Г. Карповим, Т. Г. Кисельовою, Е. В. Клоповим, Ю. Д. Красильниковим, Г. І. Мінцом, А. В. Неценко, О. М. Олексюк, Г. П. Орловим, В. Н. Орловим, В. Д. Патрушевим, З. І. Петровою, В. Н. Піменовою, В. М. Пічею, М. П. Піщуліним,

Г.А.Пруденським, І.Є.Раніш, О.В.Сасиховим, В.М.Свининниковим, Ю.А.Стрельцовим Н.М.Тарасюк, Н.М.Цимбалюк, В.І.Чепелєвим та ін.

Відновлення сил людини, фізичний і духовний розвиток у вільний час йде суперечливим шляхом й убирає не лише позитивні, але й негативні тенденції. Адже використання вільного часу залежить не тільки від змін, що відбуваються в суспільстві, але й від самої особи, від вияву її діяльності, ядром якої є система моральних цінностей. Цілісність особи міститься в діалектичній єдності її сутності та існування, у рівні розвитку і гармонійному поєднанні суттєвих сил людини, адекватної їх реалізації в життєдіяльності в цілому, включаючи і вільний час. Цілісність особи зумовлює загальний настрій ставлення до життя, її культурний рівень, інтелігентність, активність або, навпаки, відсутність цих якостей найбільш яскраво відбивається під час некерованого дозвілля.

С.У.Гончаренко трактує поняття дозвілля як вільний від обов'язкової діяльності час, розумне використання якого є важливим засобом для морального розумового і фізичного розвитку [1, с. 100]. Культурне дозвілля, за визначенням, що подане у «Словнику-довіднику термінів педагогічного маркетингу», спрямоване на забезпечення необхідних умов для різнобічного гармонійного особистісно соціального розвитку людини у дозвіллевій діяльності та формування у неї усвідомлених потреб щодо змісту і форм культурного дозвілля [7, с. 30]. Власне, спосіб життя кожної людини безпосередньо залежить від способу використання вільного часу як одного з найважливіших чинників формування особистості та її духовного розвитку. Використання вільного часу молоддю є своєрідним індикатором її культури, кола духовних потреб і зацікавлень конкретної особи або певної соціальної групи. Як частина вільного часу, дозвілля приваблює молодь нерегламентованістю і добровільністю вибору у розмаїтті його форм, демократичністю, емоційним забарвленням, можливістю поєднати в нім фізичну й інтелектуальну діяльність, творчу й споглядальну, виробничу й розважальну. Проте, усі переваги й широкі можливості дозвіллевої сфери діяльності допоки не стали надбанням, звичним атрибутом трибу життя молоді.

Практика молодіжного дозвілля доводить, що найпривабливішими формами для юнацтва є сучасна музика, дискотеки, комп'ютерні ігри,

телебачення, ток-шоу, КВК. На жаль, за лаштунками зацікавлення залишається високе мистецтво з віковичним надбанням невмирущої класики. І в цьому одна з найбільших культурологічних проблем. Треба обернути обличчям до дійсності, до справжньої краси ще не сформовану юну особистість або молоду людину, що збилася на манівці у безкраїм морі педагогічно неконтрольованого дозвілля.

У науковій літературі останніх років усе частіше наголошується думка про взаємозв'язок ставлення особистості до дозвілля з рівнем її загальної культури. Слушною тут є висловлювання відомого науковця в галузі культурного дозвілля С. Іконнікової про те, що вільний час – це не лише особиста, але й соціальна цінність, а ставлення до дозвілля є важливим показником культури особистості [6, с. 55].

Культура дозвілля, його організація є найважливішим показником загального рівня культури людини, її духовності. Про це пише і культуролог Е.Соколов, вказуючи, що висока культура є необхідною умовою формування особистості [6, с. 18]. Важливість і значущість культури дозвілля він обґрунтовує пришвидшенням темпів життя, підвищенням інформаційних та емоційних навантажень, зростанням фізичної втоми і психічної напруженості.

Важливим методологічним орієнтиром розгляду культури дозвілля особистості є співвідношення соціально-культурного й пасивно-споглядального ставлення особистості до духовних цінностей. На це звертає увагу С.Іконнікова, підкреслюючи, що в культурі дозвілля завжди працює діяльність, а не пасивне ставлення до наданих суспільством можливостей духовного розвитку. Потрібно вчитися “творити” себе, опановувати світ культури, постійно вдосконалювати своє духовне багатство, прагнути знань, реалізації творчих здібностей, участі у творчій діяльності. Шлях до культури вимагає зусиль, супроводжується подоланням інерції, байдужості [6, с. 53].

Вивчення проблеми культурного дозвілля передбачає безліч теоретичних концепцій і підходів. Педагогічне бачення її знаходиться у площині дослідження даного питання через систему позакласної та позашкільної культурно-дозвілєвої діяльності засобами педагогічної організації цього процесу. Зауважимо при цьому, що завдання педагога – організатора дозвілля полягатиме не у вигадуванні нових форм роботи, а в уважному спостереженні за тим, як спрямовуються інтереси учнів, у допомозі їм самим організувати роботу, дати можливість творчому розвитку учнівської діяльності, не йти всупереч їхнім цілям, нав'язуючи старі форми.

Більшість теоретичних і практичних аспектів проблеми вільного часу, зокрема підлітків та молоді, потребують подальшого осмислення і теоретичної розробки. Особливої уваги заслуговує вивчення питання щодо участі молоді у соціокультурній діяльності або організації її культурного дозвілля. Результати останніх соціально-педагогічних досліджень, проведених у ряді освітніх закладів міста Києва (шкіл, гімназій, позашкільних дозвіллевих закладів) показали, що значна частина молоді має недостатньо розвинені культурні потреби, обмежену духовну свідомість, спрощені моральні вимоги та критерії оцінки своїх вчинків та поведінки інших людей. Серйозною пересторогою для педагогів є низька культура мислення певної частини учнівської молоді, недостатньо розвинена потреба у самоосвіті та самовихованні. Все це, зрештою, призводить до світоглядного інфантилізму, духовної всеїдності, технократичного снобізму, що суттєво знижує творчий потенціал особистості і, відповідно, її духовний розвиток.

Вказуючи на актуальність проблеми, слід зауважити, що ряд дослідників працювали над розробкою питань щодо проведення й організації вільного часу, формування культури дозвілля молоді, вивчення механізмів формування особистості підлітка. До проблеми виховання підростаючого покоління в системі позанавчальної діяльності зверталися у своїх працях та пошуках видатні вчені і педагоги (П.П. Блонський, А.С. Макаренко, С.Ф. Русова, М.Г. Стельмахович, В.О. Сухомлинський, К.Д. Ушинський, С.Т. Шацький), відомі психологи і філософи (І.Д. Бех, І.А. Зязюн, О.І. Катарський, Г.С. Костюк, В.В. Шинкарук та ін.). У своїх працях вони обґрунтовано показали, що культурно-дозвіллева діяльність має значний соціально-педагогічний потенціал з точки зору соціалізації особистості, розвитку творчих здібностей та кращих моральних якостей людини.

Дозвіллевій сфері сьогодні відводиться важливе місце. Ціннісні орієнтації дозвілля поєднують у собі як суспільні, так і індивідуальні цінності, які не завжди збігаються і, навіть, можуть викликати протиріччя аж до загострення ситуації. Один з видатних вчених сучасності англійській фізик Деніс Габор – лауреат Нобелівської премії свого часу спрогнозував три глобальні проблеми, які можуть суттєво вплинути на долю людства і навіть поставити під загрозу його існування. Це термоядерна війна, демографічний вибух та дозвілля. оскільки за умови нераціонального бездуховного використання вільного часу відбувається деградація особистості, що стає руйнівною соціальною силою, здатною зруйнувати

будь-які суспільні підвалини. Які ж потрібні відповідні дії, аби протистояти цій небезпеці?

В умовах дозвілля формуються так звані “неформальні колективи”, що дають молоді можливість виступати у нових різноманітних соціальних ролях. Однак, у зв’язку з недоліками та помилками у педагогічній організації дозвілля учнівської молоді, такі об’єднання далеко не завжди мають соціально та особистісно позитивний характер. Тому все частіше ми зустрічаємося з необхідністю використання психолого-педагогічного прийому, який має назву психологічного загартування. Сутність його полягає в тому, щоб не тільки шукати відповіді на гострі запитання дітей та молоді, допомагати відмежовуватись від негативних явищ у юнацькій субкультурі, а й навпаки, цілеспрямовано формувати вміння протистояти небажаним стихійним впливам вулиці, випадкових друзів, явищ масової антикультури, які є причиною низького рівня дозвілдової культури школярів та молоді, відсутність навичок позитивної організації свого вільного часу.

Таким чином, вільний час – один з найважливіших чинників поступу суспільства, це показник матеріального добробуту, розвитку духовних потреб, загальноосвітнього рівня. І основне його завдання – всебічний розвиток особистості, що передбачає вільну діяльність останньої. Вільний час можна визначити як частину соціального часу, вивільнену працею від неодмінних справ, яка є сферою вільної діяльності людей, зумовленою всією сукупністю соціальних відносин певного суспільства і рівнем духовного розвитку кожної особистості. У цьому сенсі цікавою і надзвичайно важливою є думка О. Олексюк щодо духовного потенціалу особистості, в якому взаємодіють процеси, що забезпечують здатність до емоційно-ціннісного світопереживання, потребу осягати істину та вміння здійснювати відповідальний вчинок і створювати творчий стиль життя і діяльності [4, с. 57].

Цілком очевидно, що сказане містить у собі пряму вказівку на особливу роль системи освіти у формуванні необхідного рівня знань у галузі

культури і мистецтва, естетичних смаків і відповідних культурно-дозвіллевих потреб у потенційних споживачів художніх продуктів. Безумовно, першорядною тут є роль загальноосвітніх шкіл, позашкільних та дитячих художньо-творчих і культурно-дозвіллевих установ, тому що, як відомо, основні характеристики дозвіллевих потреб і художніх смаків формуються саме у дитячому, підлітковому і юнацькому віці. До того ж, з попереднього аналізу випливає, що специфікою феномену культурного дозвілля є виконання його за допомогою освітньої і духовно-розвиваючої форм. Але усвідомлена особистісна потреба в заповненні вільного часу формами діяльності такого якісного рівня не виникає сама по собі. Саме тому на відміну від дозвілля взагалі (просто відпочинку, будь-якої розваги) культурне дозвілля для його входження у життя особистості потребує застосування достатньо складного комплексу психолого-педагогічних впливів, оскільки є найважливішим проявом соціальної активності особистості та її духовного розвитку. Багатство внутрішнього світу особистості обумовлено усвідомленням наявності у вільний час певних обов'язків перед суспільством, для виконання яких вона (особистість) має необмежений простір для творчості, виявлення своїх здібностей, своєї індивідуальності.

Література:

1. Гончаренко Семен. Український педагогічний словник. – К: Либідь, 1997. – 376 с.
2. Зязюн І.А. Педагогіка добра: ідеали і реалії: Науково-методич. посібник. – К.: МАУП, 2000. – 312 с.
3. Иконникова С.Н. Диалог о культуре. – Л.: Лениздат, 1987. – 205 с.
4. Олексюк О.М. Формування духовного потенціалу студентської молоді. – К.: Мін-во культури і мистецтв України, КДІК. – 1996. – 253 с.
5. Піча В.М. Культура вільного часу: (філософсько-соціологічний аналіз). – Львів: Світ, 1990. – 152 с.
6. Свободное время человека в условиях трансформации российского общества / Т.А.Погрешаева. – Саратов: Изд-во Сарат. ун-та, 2000. – 97 с.
7. Флегонтова Н.М. Словник-довідник термінів педагогічного маркетингу. – К.: Освіта України, 2008. – 80 с.

